

KAZAK TÜRKÇESİNDE KULLANILAN AKRABALIK VE YAKINLIK TERİMLERİ

Dilek KAPLANKIRAN*

Geliş Tarihi: Ocak, 2017

Kabul Tarihi: Mayıs, 2017

Öz

Geleneksel ilişkileri kapsayan aile ve akrabalık kültürü Türk toplumunda çok sağlam temellere dayanmaktadır. Bunun neticesi olarak Türk dillerinde yakınlık ve akrabalık terimleri diğer dillerle kıyaslandığında büyük bir zenginlik arz etmektedir. Türkçenin söz varlığında önemli yer tutan akrabalık, insan, hayvan ve bitki adları dilde, temel kelimeler olarak kabul edilmektedir. Akrabalık ve yakınlık terimleri gelenekleri; dilin zenginliğini ve özgünlüğünü ortaya koyarken kültür hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu nedenle bu kelimeler, dil öğrenimi ve öğretimi; dilbilgisi; dillerin akrabalıkları; toplumların yaşam tarzı ve kültürleri gibi konularda ilk başvurulan kelimeler arasında olmaktadır.

Türkçenin bir lehçesi olan Kazak Türkçesi söz varlığı incelendiğinde çok sayıda akrabalık ve yakınlık ifade eden terim olduğu dikkati çekmiş ve bu konu üzerine çeşitli kaynaklardan bahsi geçen terimlere ulaşılmıştır. Ulaşılan terimlerin ilk olarak kan bağı ve evliliğe bağlı terimler olduğu görülmekle birlikte bu kapsama ek olarak bazı etkenlerin de Kazak Türkçesinde yakınlık ve akrabalık terimlerinin oluşturulmasına tesir ettiği görülmüştür. Bu etkenler göz önüne alınarak çeşitli sınıflandırmalar yapılmış ve örnek teşkil eden terimler anlamlarıyla birlikte başlıkların altında gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kazak Türkçesi, akrabalık terimleri, yakınlık terimleri, adbilim.

TERMS OF KINSHIP AND PROXIMITY USED IN KAZAKH TURKISH

Abstract

Family and kinship culture which includes traditional associations, is based on very good foundation in the Turkish society. As a result of this, the terms of the closeness and kinship in the Turkish language are enormous when compared to other languages. The terms of kinship, human, animal, and plant which have an important place in the Turkic language, are considered as basic words. Traditions of kinship and proximity terms provide important clues about culture while revealing the richness and authenticity of the language. For this reason, these words are among the earliest words mentioned in such topics as language learning and teaching, grammar, kinship of languages, lifestyles and cultures of societies.

Kazakh Turkish, a dialect of the Turkic people, has noted that there is a lot of kinship and proximity when it comes to verbal existence, and it has reached the terms that bet on it from various sources. It has been observed that the terms were first related to blood ties and marriage but it was seen that some factors in addition to this inclusiveness also influenced the formation of

* Okt.; Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Hazırlık Fakültesi Türk Dili Bölümü Türkistan, KAZAKİSTAN, dilekkaplankiran@hotmail.com.

the closeness and kinship terms in Kazakh Turkic. Various classifications have been made by taking these factors into consideration and exemplary terms have been shown under the headings with their meanings.

Keywords: Kazakh Turkish, kinship terms, terms of affinity, onomatology.

Giriş

İnsanlar dünyaya geldiklerinde diğer kişilere göre farklı statülerde doğmakta ve belirlenen bu statüler kapsamında akrabalık terimleri ortaya çıkmaktadır. Dede, baba, evlat, nine, anne, kız gibi akrabalık terimleri söz konusu statüleri nitelendirmek üzere kullanılmaktadır. Bu şekilde dünyaya gelen her insanın bir rolü belirlenmekte ve kişilerin bu rollere göre davranmaları beklenmektedir. Tutar'ın da belirttiği gibi birey “*akrabalık ilişkilerinin çok kuvvetli olduğu toplumlarda, kendisine atfedilen kimlik aracılığıyla toplumsal yaşama katılır.*” Yani insanların sosyalleşme sürecinde en önemli etken akrabalık ilişkileridir. Belirtilen tipteki toplumlarda birey, “*işgal ettiği statüye bağlı olarak hak ve sorumluluklarını, ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerini yürütmek durumundadır.*” (Tutar, 2007: 157). Akrabalık terimlerinin önemi göz önüne alınarak konuyla ilgili birçok toplumda çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Dilek yapılan bu araştırmalarla ilgili,

Akrabalık adları açısından Batı toplumları üzerine yapılan incelemelere bakıldığında endüstrileşme ve şehirleşmenin artması, göçler ebeveynlerin oturduğu yerlerle çocukların ve torunların oturduğu yerler arasındaki mesafelerin uzak olması gibi sebeplerle akrabalık ilişkilerinin zayıfladığı, büyük kent merkezlerinde insanların ancak çekirdek aileler halinde bir yaşam sürdükleri... (Dilek, 2003: 542).

gibi sonuçlara ulaşıldığını ifade etmiştir. Bu durum insanlar arasında akrabalık bağlarını zayıflatmakta ve dilde yer alan bazı kavramların yok olmasına neden olmaktadır. Nitekim Yavuz bu durumu “Akrabalık adları açısından önemli olan, toplumsal yaşamın sürdürülebilir olmasıdır. Toplumsal hayatı yaşayabilme ne kadar üst seviyede olursa akrabalık bağ ve adlarının kullanımı o kadar yaygın ve çok olur.” (Yavuz, 2013: 74) şeklinde tespit eder.

Akrabalık bağı, biyolojik ve sosyal ilişkilere dayanmakta; ahlaki ve kültürel değerlerle birlikte şekil almaktadır. İnsan dünyaya geldikten sonra ailesi ve çevresi genişlemekte ve özellikle evlilik vasıtasıyla akrabaları artmaktadır. Her aile bireyine ve akrabaya farklı bir terim kullanılmaktadır.

Akrabalık terimleri, her toplumda dünya görüşü, hayat anlayışı ve hayat tarzına göre farklı zenginlikte söz varlığını oluşturmaktadır. Türk dili akrabalık terimleri açısından zengin bir söz varlığına sahiptir. Aksan'ın belirtmiş olduğu gibi “Bir dilin akrabalık terimlerindeki sayısal azlık çokluk, toplum yaşamındaki aile ve akrabalık ilişkileri ile doğrudan ilgilidir.”

(Aksan, 2000: 7). Bu zenginliğin en önemli nedeni Türk geleneklerinde aile ve akrabalık ilişkilerinin çok sağlam temeller üzerine kurulmuş olması ve aile ilişkisinin özel bir konuma sahip olmasıdır. Yavuz'un üzerinde durduğu gibi "Türkçedeki akrabalık adlarındaki çeşitlilik toplum yaşamı ile doğrudan alakalıdır. Türk toplum yapısının sağlam olmasının önemli sebeplerinden birisi de akrabalık sistematığının tam oturmuş olması ve buna bağlı olarak da akrabalık adlandırmalarının fazla..." olmasından kaynaklıdır (Yavuz, 2013: 346).

Dillerin söz varlığında bazı kelimeler önemli yer tutmakta ve "*dilde akraba, bitki, hayvan ve yer adları gibi bazı söz varlıkları temel kelimeler olarak kabul edilmektedir.*" (Kaplankıran, 2017: 40). Akrabalık terimleri bir toplumun ve dilin zenginliğini, büyüklüğünü, geleneklerini, tarihini, kültürünü, yaşam tarzını, ortaya çıkaran en önemli ölçütlerden biridir. Günlük hayatta, kültürde her zaman sık sık akrabalık terimlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Örneğin "Çocuk bir şeyden korktuğunda ya da yardım isteyeceğinde 'anne!' diye bağırır; babasına güvenir; ağabeyini, ablasını ve kardeşlerini sayar ve sever; dede, nine, amca, dayı, hala, teyze gibi akrabalarını sık sık ziyaret eder ve gönüllerini alır. Bu gösteriyor ki, akrabalık adları dediğimiz bu adlar insanoğlunun hayatında devamlı rol oynarlar." (Gülensoy, 1973-1974: 283).

Türkçede akrabalık terimleri kan ve evlilik yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bu durum biyolojik ve sosyolojik sonuçları doğurmaktadır. Türkçedeki akrabalık terimleri kişileri; yaşı; cinsiyeti; evli olup olmamayı; akrabalığın anne, baba ya da eş tarafından olup olmadığını; akrabalık derecesinin yakın ya da uzak olduğunu; kişinin genç mi ihtiyar mı olduğunu belirtebilmektedir. Kazak Türkçesinde akrabalık terimleri "erkeğine, dişisine, yavrusuna ve yaşına göre farklı..." adları alabilmektedir. (Kaplankıran, 2016b: 1179).

Dünya dillerinde birkaç akrabalık terimi için tek bir sözcük kullanılırken "*Türkçede her tür akrabalık için ayrı ayrı terim kullanılmaktadır.*" (Güllüdağ, 2012: 206). Türk toplumunda annenin kızkardeşine teyze; babanın kız kardeşine hala; amcanın ve ağabeyin eşine ise yenge sözcükleri kullanılırken Rus toplumunda annenin kız kardeşi; babanın kız kardeşi, amcanın ve ağabeyin eşi için sadece 'työtya (тетя)' sözcüğü kullanılmaktadır. Güllüdağ'ın ifade ettiği şekilde "çoğu dilde bir tek kelimenin birden fazla akrabalık bağına karşılmasına rağmen (İngilizce aunt: teyze, hala, uncle: amca, dayı), Türkçede gerek standart dilde, gerekse halk ağızlarında da akrabalık ilişkilerinin her biri için farklı akrabalık terimleri kullanılmaktadır." (Güllüdağ, 2012: 206).

Toplumlardaki akrabalık terimlerinin farklılık gösteriyor olması kültürün farklı olduğunu ortaya koymakla beraber toplumdaki aile ve akrabalık ilişkilerinin durumunu ortaya çıkarmaktadır. Toplumdan topluma farklılık gösterse de aile ve akrabalık terimleri dillerin

birbirine olan yakınlık ve uzaklığının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. “Adlandırmalar aracılığıyla, bir toplumun yaşam şekli, hayata bakışı, gelenekleri, kültürü hakkında da ipuçlarına ulaşmak mümkün olacaktır.” (Kaplankıran, 2016a: 267). Ayrıca akrabalık terimlerine Kazak Türkçesinde çeşitli ekler ve kelimeler getirilerek seslenmeler türetilmektedir (Kaplankıran, 2017: 246).

Kazak toplumunda kullanılan akrabalık ve yakınlık terimleri değerlendirildiğinde, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bağın kan yoluyla ya da evlilik yoluyla sağlandığı görülmektedir. Bunun dışında ise kişiyi kendine yakın görme ya da kişilere göre değişebilen özel durumlardan dolayı yakınlık ve akrabalık terimlerinin gittikçe genişlediği görülmektedir. Kazak Türkçesinde bir akrabalık terimi için bazen bir sözcük kullanılırken bazen aynı anlamı taşıyan farklı terimlerin olduğu bazen de birden fazla terimin tek kelimeyle karşılandığı durumlar görülmektedir.

Kazak Türkçesinde nesli devam ettiren torunlar için farklı terimler kullanılmaktadır. Çalışma içerisinde geçen bu terimleri bir arada görmek Kazak Türkçesinde akrabalık ve yakınlık terimlerinin ne kadar geniş kapsamlı olduğunu görmek açısından önem arz etmektedir. Kazak kültüründe erkek evlattan doğanlar kendi nesillerinin devamı olarak görüldüğü için her kuşaktaki torun farklı bir ad almış hatta bir kuşak için çeşitli terimler dahi kullanılmıştır. Ancak kız evlattan olan torunlar neslin devamı sayılmadığı için Kazak Türkçesinde torun anlamına gelen ‘nemere’ sözcüğünün yerine ilk anlam olarak yeğen anlamı taşıyan ‘jiyen’ sözcüğü kullanılmaktadır. Kızdan doğan torunlara sadece üçüncü kuşağa kadar özel terimler kullanılmakta ve kızların neslinin devamı takip edilmemektedir. Bu durum Kazak toplumunda ataerkil bir aile yapısının olduğunu göstermektedir.

Erkek Evlattan Doğan Torunlar İçin Kullanılan Akrabalık Terimleri

- 0. kuşak:** **äke:** Baba (KTTTS 64).
- 1. kuşak:** **ul:** Erkek çocuk, oğul (KTTTS 584). Anne babanın soyu nesli (KDMES 286).
- 2. kuşak:** **nemere:** Oğulun çocuğu, torun (KE 190).
- 3. kuşak:** **şöbere:** Oğulun torunu, üçüncü kuşak (KTTTS 644; KDMES 286); **nemeltay:** Oğulun torunu, şöbere (KE 190). Kazak Türkçesinde *şöbere* ve *nemeltay* terimleri farklı kaynaklarda geçmekte ancak aynı anlamı taşımaktadır.
- 4. kuşak:** **şöpşek:** Torunun torunu, dördüncü kuşak, (KTTTS 646 ; KDMES 286); **şöbelek:** Torunun torunu, şöpşek (KE 280). **aқта:** Torunun torunu (KE 21). **öbere:** Torunun

torunu (KSMES 285). Kazak Türkçesinde *şöpşek*, *aқта*, *öbere* ve *şöbelek* akrabalık terimleri aynı anlama gelmekte ve farklı kaynaklarda geçmektedir.

5. kuşak: **nemene:** Torunun torununun oğlu, anne babanın erkek çocuğundan doğan beşinci nesil (KSMES 285).

6. kuşak: **tuwajat:** Torunun torununun torunu, bir atadan gelen altıncı nesil (KDMES 286).

7. kuşak: **jürejat:** Torunun torununun torununun oğlu, yedinci kuşaktan torun (KTTTS 190). Kazak geleneklerine göre jürejat'ın çocukları birbirlerinden kız alıp verebilirler. Eğer akrabalık bağı olarak arada yedi kuşak fark yoksa kız alıp veremezler (KSMES 281).

Kız Evlattan Doğan Torunlar İçin Kullanılan Akrabalık Terimleri

1. kuşak **kız:** 1. Kız evlât (KTTTS 342).

2. kuşak **jıyen:** Kızıdan doğan toruna verilen ad (KSMES 281).

3. kuşak **jıyenşar:** Kız torundan doğan çocuğa verilen ad (KSMES 281).

Kazak Türkçesi akrabalık terimleri birçok dilde olduğu gibi kan bağı ve evlilik bağı yoluyla oluşmaktadır. Ancak çalışmada daha farklı durumların etkileri de gösterilmektedir. Kelime anlamlarında gerekli açıklamalar yapılmıştır. Kazak Türkçesinde tespiti yapılan yakınlık ve akrabalık terimlerinin söz varlığı ve tasnifi aşağıdaki şekildedir.

Kazak Türkçesinde Akrabalık ve Yakınlık Terimlerinin Tasnifi

1. Genel Olarak Akraba Anlamı Taşıyan Terimler

ağayındas: Akraba olan, kardeş olan kimseler (KTTTS 25).

ağayındı: Kardeş, akraba kimseler (KTTTS 25).

ağayın-jekjat: Aynı soydan gelen akrabalar (KTTTS 25).

ağayın-jurağat: Akraba, hısım; eş, dost (KTTTS 25).

ağayınşılık: Kardeşlik, akrabalık, yakınlık (KTTTS 25).

ağayın-tuwğan: Akraba (KTTTS 25; KDMES 276).

ağayın-tuwma: *bk.* ağayın-tuwğan (KDMES 276).

ara ağayın: Akrabalık derecesi iki tarafada aynı derecede ortak olan, aracı kimse (KDMES 276).

ämeki: Büyük, saygı gösterilen ağabey; akraba (KE 40).

elet: Ağızlarda akraba, yakın anlamında kullanılan söz (KSMES 279).

et bawır (jaqın tuwıs): Akrabalık bakımından en yakın (KTTTS 146).

et bawır: En yakın akraba (KSMES 278).

et jaqın: Aynı soydan olan, kardeş (KSMES 279).

etene jaqın: *bk.* et jaqın (KSMES 279).

etene: Çok yakın, etle tırnak gibi olan (KTTTS 146).

ilik: Akrabalık, yakınlık (KE 289).

jaqın: 1. Yakın. 2. Akraba, hısım (KTTTS 154).

jaqın-jora: Akraba, eş dost, tanıdık (KTTTS 155).

jaqın-juwıq: *bk.* jaqın-jora (KTTTS 155).

jaqın-jurağat: Yakın akraba (KTTTS 155).

jambar: Yakın, akraba (KE 91).

jan aşır: Kişinin kendisine en yakın olan kimsesi (KTTTS 160).

janbawır: Yakın, akraba (KSMES 279).

täbiye (täbiya): Yakın akraba (KE 237).

jegjat – jurağat: Uzak yakın tüm akrabalar (KTTTS 171).

jamağayın: Uzak akraba (KTTTS 158).

jegjat: Uzak akrabalar (KTTTS 171).

jegjatsımaq: Uzaktan akraba (KTTTS 171).

qandas: Kandaş, akraba, kardeş (KTTTS 285; KSMES 283).

kindiktes: Akraba, kardeş kimseler (KTTTS 263).

küyew qoşşı: Damadın çevresindeki akrabaları (KSMES 282).

törkin: Gelinin kendi akrabaları (KTTTS 549; KDMES 285).

törkines: 1. Aynı yerden olan gelinler. 2. Aynı kökten, kökeni bir olanlar (KTTTS 549).

qayın jur: Kız alıp kız veren iki tarafın gelin ve damada yakınlığını bildiren söz; eşin akrabaları (KSMES 283).

nağası jur: Anne tarafından akraba olan kimseler (KTTTS 395).

ören-jaran: Hısım, akraba, soy, sülale (KTTTS 431).

öz jurt: Kişinin baba tarafından akrabaları (KSMES 284).

tuwğan - tuwıŋan: 1. Hısım akraba (KTTTS 551). 2. Bir soydan gelen kişiler (KDMES 286).

tuwıs: 1. Akraba. 2. Dost, arkadaş (KTTTS 552).

tuwıŋan: 1. Akraba kimseler 2. “Kardeş, arkadaş!” anlamında kullanılan seslenme veya hitap sözü (KTTTS 552).

tuwma: Hısım, akraba (KTTTS 551).

tuwmıŋ: *bk.* tuwğan - tuwıŋan (KE 247).

uwlas: *bk.* tuwıs, jaqın (KE 254).

2. Kan Bağına Göre Akrabalık ve Yakınlık Terimleri

ata: 1. Babanın babası, dede 2. Soy, ecdat, ced 3. Kayınata, kayınbaba 4. Öz baba 5. Yaşlı erkeklere hürmet göstermek için kullanılan hitap şekli (KTTTS 54; KDMES 276-277).

baba: 1. Ata, dede, eski atalar. 2. Büyüklere saygı ifadesi için kullanılır (KTTTS 71). 3. Dedenin babası, ata (KE 43).

dada: Ata, dede, baba (KE 72).

babaq: *bk.* baba (KE 43).

bergi ata: Babanın babası, dede (KDMES 277).

arğı ata: Dedenin babası (KDMES 277).

ebe: İhtiyar kadın, büyük anne, nine, ebe (KE 81; KDMES 273).

äje (eje): 1. Babanın annesi, babaanne 2. Torunların ya da torun yaşında olanların kadınlara saygı amacıyla kullanılan hürmet bildiren söz (KDMES 277).

mamay (mamaq): Büyük nine (KE 167).

äke-şeşe: Anne baba, ebeveyn (KTTTS 64).

ata –ana: Anne-baba, ebeveyn (KTTTS 54; KDMES 277).

şeşe: 1. Ana, anne. 2. Yaşlı kadınlara saygılı bir seslenme sözü olarak kullanılan ifade, ana (KTTTS 639). Çocuklar genellikle annelerine hitap ederken bu sözcüğü kullanmazlar ancak “şeşesi kim”, “şeşem bar” gibi cümlelerle yahutta küfürlerde bu sözcük sıkça kullanılır (KDMES 286).

äni: *bk.* şeşe (KE 41).

şeşeke: *bk.* şeşe (KDMES 286).

ana: Anne, ana (KTTTS 44; KDMES 276).

ülken (ulı) şeşe: Çocuğun babasının annesi, babaannesi (äje) (KDMES 286).

mama: Ana, anne (KTTTS 366).

äke: Baba (KTTTS 64).

köke: Çocuğun babasına ve ağabeylerine karşı kullandığı hitap sözü (KTTTS 243).

jöke: Amca, dayı, ağabey (KTTTS 183).

bala- şağa: Çoluk çocuk (KTTTS 76).

katın-bala: Çoluk çocuk (KTTTS 302).

nemereles: İki erkek kardeşin torunlarının birbirlerine olan akrabalıkları, üçüncü kuşaktan akrabalar (KTTTS 401).

äkeles: Aynı babadan olan, kardeş (KTTTS 64).

şeşeles: Aynı anneden doğmuş olan kimseler, kardeş (KTTTS 639).

bawır: Kardeş (KTTTS 83).

uyalas: Aynı yuvada olan, doğan kimseler (KE 257).

tuñğış bala: ilk evlât (KDMES 275).

kenje: En küçük çocuk; en son doğan çocuk (KTTTS 229; KDMES 274).

kenjelik : En son doğan çocuk olma, evin en küçüğü olma (KTTTS 229; KSMES 281).

kişi: Ailenin en küçüğü, sonuncusu (KTTTS 265; KSMES 282).

süt kenje: En son doğan çocuk (KSMES 281).

eke: Kız çocuk, kız kardeş (KE 82).

egiz: Bir anneden birlikte doğan çocuklar, ikiz (KE 82).

äpke: 1. Yaşı büyük olan kız kardeş, abla. 2. Yaşı kendinden büyük olan kişilere hitap sözü (KSMES 278).

apke: *bk.* äpke (KDMES 276).

aptay: *bk.* apa, äpke (KE 29).

 p e: *bk.*  pke (KE 41).

apa -  arındas: Kardeş olan ya da akraba olan kadınlar (KDMES 276).

apa: 1. Abla, yakın akrabalar arasında yaşı büyük olan hanım (KTTTS 47). 2. Çocuğun  z annesi (KDMES 276).

apalı – si lili: 1. Büyüklü k  kl  kız kardeşler 2. Yakın akrabalardan büyük ve k  k kızlar 3. Abla kızkarde  (KTTTS 47; KDMES 276).

t te: 1. Aynı evin yaşı büyük kızı, abla. 2. Kardeş olmayan ama saygı gösterilen yaşı büyük kadınlara söylenilen söz; abla, teyze (KSMES 285).

tete: 1. Aralarında bir iki ya  farkı olan kız karde lerden her biri. 2. Akran, yaşıtlı (KTTTS 536). Birbirlerinin arasında başka kardeş olmayan çocuklar, artarda doğan çocuklar birbirlerine karşı bu adı alır (KDMES 285).

teteles: *bk.* tete (KTTTS 536).

 arındas: 1. Ađabeyi için k  k kız kardeş. Kazak Türkçesinde bu terimi erkekler kendilerinden k  k kız kardeşleri için kullanırlar, ablalar ise kız kardeşleri için *si li* terimini kullanırlar. 2. Ya ca büyük erkeklerin bayanlara kullandıkları hitap, bacı 3. Akraba, hısımlık, kardeş (KTTTS 297).

si li: 1. Ablası için k  k kız kardeş (KTTTS 508). 2. Birbirine yakın olan kadınlardan yaşı büyük olanın k  ğ ne hitap  ekli (KSMES 285).

ağa – ini: Akraba, kardeş (erkekler için) (KDMES 276).

ağa: 1. Erkek akrabalardan ya ca büyük olanı 2. Ya ca büyük erkek kardeş 3. Yol gösterici, akıl veren, danışman 4. R tbece büyük olan kişi (KTTTS 24; KDMES 276).

ağalı - inili: Büyüklü k  kl  erkek kardeşler; abi kardeş (KTTTS 25; KDMES 276).

ağayım: 1. Bir babadan olan erkek kardeşler 2. Akraba, kardeş kimseler (KTTTS 25). 3. Bir kişiyi kendine yakın gördüğünde kullanılan hitap şekli (erkekler için) (KDMES 276).

a a: *bk.* ağa (KDMES 276).

a as: *bk.* ağa, ađay (KE 18).

ini: 1. K  k erkek kardeş. (KTTTS 671). Ya ca k  k olan erkekler için hitap sözü (KDMES 286).

b le: İki kızkarde in oğlu veya kızı, teyze çocukları (KTTTS 94).

kız: 1. Kız evlât 2. Genç kız (KTTTS 342). 3. Erkeğin sevdiği kız ya da evlenmeyi düşündüğü kız (KSMES 284).

jiyen: 1. Yeğen, kız kardeşin çocuğu (KTTTS 178). 2. Kızdan doğan toruna verilen ad (KSMES 281).

jiyenşar: Kız torundan doğan çocuğa verilen ad (KSMES 281).

ävlet: 1. Hanedan, sülale, boy, aşiret oymak (KTTTS 68). 2. Çocuk, oğul, evlat (KE 43).

bala: 1. Çocuk, bebek. 2. Evlât, nesil (KTTTS 76).

erkek bala: Erkek çocuk, oğul (KSMES 279).

keneş: *bk.* bala (KE 117).

perzent: Oğul, çocuk, evlat (KE 200).

zada: Oğul, evlât (KE 104).

ul: 1. Erkek çocuk, oğul (KTTTS 584). 2. Anne babanın soyu nesli (KDMES 286).

ulan- uğlan: Erkek çocuk, oğlan (KE 225).

nemere-şöbere: Bir atanın torunları (KTTTS 401).

nemere: Torun (KTTTS 401). 1. Anne babanın oğlundan doğan çocuğu. 2. Erkek kardeşlerin çocukları birbirlerine torun olarak sayılır ve onlar akrabalık bağları nedeniyle “nemere ağa”, “nemere ini”, “nemere apa”, “nemere karıandas” şeklinde adlandırılırlar (KSMES 285).

nemeltay: Oğulun torunu, şöbere (KE 190).

şöbere: Oğulun torunu, üçüncü kuşak (KTTTS 644; KDMES 286).

aқта: Torunun torunu, dördüncü nesilden torun (KE 21).

öbere: Torunun torunu, şöpşek (KSMES 285).

şöbelek: Torunun torunu, şöpşek (KE 280).

şöpşek: Torununun torunu, dördüncü kuşak (KTTTS 646 ; KDMES).

nemene: 1. Torunun torununun oğlu 2. Anne babanın erkek çocuğundan doğan beşinci nesil (KSMES 285).

tuwajat: Torunun torununun torunu, bir atadan gelen altıncı nesil (KDMES 286).

jürejat: Torunun torununun torununun oğlu, yedinci kuşaktan torun (KTTTS 190).

3. Nikah ve Evlilik Durumuna Göre Akrabalık ve Yakınlık Terimleri

ata – ene: Kaynata ile kaynana (KTTTS 54; KDMES 277).

kayın ata: Gelin ve damadın babalarının onlara olan akrabalık bağı, kayınbaba (KSMES 283); kaynata (KTTTS 276).

āti: *bk.* kayın ata (KE 42).

kayın ene: 1. Erkek için hanımının annesi (KSMES 279). 2. Karı- kocanın annelerinin onlara olan akrabalık bağı, kaynana (KSMES 283).

ene: Kayın valide, kaynana (KTTTS 140).

kayın: 1. Kayın (KTTTS 276). 2. Kız alıp kız veren iki tarafın gelin ve damada akrabalık bağını bildiren söz (KSMES 282).

kaynağa - kayın ağa: Kayın, kayın birader (KTTTS 274; KSMES 282).

kayın ini: Karı- kocanın kendilerinden küçük erkek kardeşlerinin diğer eşe göre aldığı ad (KSMES 283).

kayın bike: Karı- kocanın ablalarının, eşlerden her birine olan akrabalık bağı, baldız, görümce (KSMES 283).

kayın äpke: Erkeğin ablalarının hanımına olan akrabalık bağı, yaş olarak büyük olan görümce.

kayın siñili: Erkeğin kızkardeşlerinin hanımına olan akrabalık bağı, yaş olarak küçük olan görümce (KSMES 283).

kudaşa: 1. Baldız, görümce (KTTTS 329). 2. Karı kocanın yaşı küçük kadın akrabaları; kızları (KE 417).

baldız: Baldız (KTTTS 77). Erkeğin hanımının kız kardeşleri ve yaşı küçük kadın akrabaları (KSMES 278).

jeñge: Yenge (KTTTS 174). Kazak kültüründe yakın olsun ya da olmasın kendinden büyüklerin hanımlarına yenge denilmektedir (KSMES 280).

jeñeşe: Eltilerden küçüğü büyüğüne; kayınlarında abilerinin eşlerine saygı gösterme amacıyla hitap şekli (KSMES 280).

abısın: Kardeş karılarından her birinin ötekine göre adı; elti (KTTTS 23; KDMES 275).

abısın-ajın: Kardeş, akraba kimselerin hanımları, elti (KTTTS 23).

baja: Bacanak (KTTTS 72).

jezde: Enişte (KTTTS 171).

şoğan: Genç kadın, genç gelin (KE 278).

kelin – keþşik: Genç bayanlar, gelinler (KTTTS 226; KSMES 282).

kelin: 1. Yeni evlenen kız, gelin. 2. Anne baba için evlatlarının eþi (KSMES 281).

kelinþek: 1. Yeni gelin (KTTTS 226). 2. Genç kadın (KSMES 281).

kol bala: 1. Küçük yaþta evlenen kaynana ve kayınbabanın yetiþtirdiði gelin (KSMES 278). 2. Birilerinin himayesinde yaþayan, rahat hayat süren çocuk (KSMES 278).

kuðabala: Gelin ile damadın erkek kardeþlerine veya akraba çocuklarına karþı kullanılan bir ifade (KTTTS 329; KSMES 284).

küyew bala: 1. Niþanlı erkek 2. Evli erkek, damat (KSMES 278).

4. Eþ Durumuna Göre Akrabalık ve Yakınlık Terimleri

erli- zayıptı: Karı koca (KTTTS 143).

juptı: *bk.* erli-zayıptı (KE 101).

jubay: Karı kocadan her biri, eþ (KTTTS 185; KSMES 281).

zayıp: Yar, eþ (KTTTS 197).

zayıptı: Eþi olan, evli (KTTTS 197).

jan serik: Sevilen aþık olunan kiþi, eþ (KSMES 280).

jan jarı: *bk.* jan serik (KSMES 279).

jar: 1. Yar, eþ, zevce, sevgili 2. Dost, dayanak (KTTTS 162).

joldas: 1. Yoldaþ 2. Arkadaþ, dost 3. Karı kocadan herbiri (KTTTS 180).

koþak: Eþlerden her biri, hayat arkadaşı (KTTTS 322; KSMES 283).

bay: Koca, eþ, zevç (KTTTS 72).

erkek: 1. Erkek, adam. 2. Koca, eþ (KE 85).

küyew: 1. Koca, eþ 2. Damat, güvey (KTTTS 255; KSMES 282).

küþik küyew: İç güvey (KTTTS 262; KSMES 282).

äyel: 1. Kadın. 2. Hanım, zevce (KTTTS 63).

äykeþ: *bk.* äyel (KE 39).

katın: 1. Zevce, eş. 2. Kadın (KTS 389).

hanım: 1. Hanın eşi, sultan, hatun. 2. Hanım, hanımefendi (KE 610).

kalıñdıq: Nişanlı kız (KTTTS 282).

5. Dünür Olma Durumuna Göre Akrabalık ve Yakınlık Terimleri

kıda – jekjat: Hısım akrabalar (KTTTS 329).

kıda- kıdağıy: Dünürler (KTTTS 329).

kıda: Dünür (erkek) (KTTTS 329).

jawşı: *bk.* kıda (KE 95).

kıdağıy: Gelinle damadın annelerine verilen ad, bayan dünür (KTTTS 329).

kıdağay: *bk.* kıdağıy (KSMES 284).

kıdanda: Dünür (KTTTS 329).

kıdandalı: Kız alıp veren, dünür kimseler (KTTTS 329).

bas kıda: En değerli dünür (KSMES 283).

bawızdaw kıda: İlk önce dünür düşen kişiye verilen ad (KSMES 283).

kırsı kıda: İki tarafında kız alıp verdiği uzak akrabalara verilen ad (KSMES 284).

alşı: *bk.* kırsı kıda (KE 26).

bel kıda: Hamileyken çocuklarına söz kesen anne babalar, özellikle babalar için dünür anlamında kullanılan söz (KSMES 278).

besik kıda: Beşikteki çocuklarına söz kesen babalara verilen ad (KSMES 283).

6. Çocuğa Göre Anne Tarafından Akrabalık ve Yakınlık Terimleri

nağası: Akrabalar (anne tarafı) (KTTTS 395). Kazak Türklerinde her erkeğin üç grup akrabası vardır. 1. Öz jurtı: Baba tarafından akrabaları 2: Nağası yurtı: Anne tarafından akrabaları 3: Kayın jurtı: Eşinin akrabaları (KSMES 284).

tağa (ağız.): *bk.* nağası (KSMES 285).

täyeke: Anne tarafından büyük akrabalar (KE 238).

nağası ata: Annesinin babasına, çocuğu tarafından söylenen akrabalık adı, dede (KSMES 285).

nağası şeşe: Çocuğun annesinin annesi (KDMES 286).

nağası äje: Annenin annesine, çocuğu tarafından söylenilen akrabalık adı, anneanne (KSMES 285).

nağası ağa: Annenin erkek kardeşlerine çocuğu tarafından söylenilen akrabalık adı, dayı (KSMES 284).

nağası ini: Çocuk için annenin kendinden küçük yaştaki akrabalarından doğan erkeklere verilen akrabalık adı (KSMES 285).

nağası apa: Annenin kızkardeşlerine çocuğu tarafından söylenilen akrabalık adı, teyze (KSMES 284).

nağası qarındas: Çocuk için, annenin kendinden küçük yaştaki akrabalarından doğan kızlara verilen akrabalık adı (KSMES 285).

7. Öz - Üvey Olma Durumuna Göre Akrabalık ve Yakınlık Terimleri

ögey ana: Üvey anne (KTTTS 423).

ögey ata: Üvey dede.

ögey bala: Üvey evlat.

ögey äke: Üvey baba.

ögey kız: Üvey kız.

ögey şeşe: Çocuğun üvey annesi (KDMES 286).

ögey ul: Üvey oğul.

bel bala: Kişinin öz çocuğu olan evladı (KSMES 278).

tuwğan ağa: Büyük öz erkek kardeş (KTTTS 551).

tuwğan bala: Öz evlât (KTTTS 551).

tuwğan böle: Öz teyze çocuğu; kendine daha yakın görülen teyze çocuğu (KSMES 279).

tuwğan şeşe: Çocuğun öz annesi (KDMES 286).

tuwğan: 1. Öz. 2. Akraba (KTTTS 551).

ökil ata (ökil äke): Kirve (KTTTS 426).

8. Kuma Olma Durumundan Kaynaklı Akrabalık ve Yakınlık Terimleri

bäybise: 1. Çok eşli erkeğin ilk hanımı 2. Hanımefendi (KTTTS 83; KSMES 278).

bäybise-toğal: Çok eşli erkeğin eşleri (KTTTS 83).

kişi ayel (katın): Erkeğin ilk eşinden sonraki küçük eşi (KSMES 282).

kişi şeşe: Çocuk için babasının ilk hanımından sonra aldığı hanımı ya da babasının küçük erkek kardeşinin hanımı (KDMES 286).

kündes şeşe: Çocuk için annesinin kuması (KSMES 282).

kündes: Eşi aynı olan kadınlar, kuma, ortak (KTTTS 258; KSMES 282).

toğal katın: Hanımı olan adamla evlenen kadına verilen ad (KSMES 283).

toğal: Bir kimsenin birinci hanımından sonra almış olduğu eş veya eşler, kuma (KTTTS 540; KDMES 285).

9. Göbek Bağıyla İlgili Akrabalık ve Yakınlık Terimleri

kindik ata (äke): Yenidoğan bebeğin göbeğini kesen erkek (KSMES 282).

kindik bala: Doğduğunda göbeği kesilen erkek ya da kız bebek (KSMES 282).

kindik ene: Erkeğin eşinin göbeğini kesen kadının erkeğe olan yakınlığı (KSMES 282).

kindik şeşe: Yeni doğan bebeğin göbeğini kesen kadın, ebe (KSMES 282).

10. Dost ve Yakın Olma Durumuna Göre Akrabalık ve Yakınlık Terimleri

dos: Dost, arkadaş (KTTTS 129).

dos-jar: Ahbap, arkadaş; düşmanlığı olmayan kimseler (KTTTS 129).

dos-jora: *bk.* dos-jar (KTTTS 129).

et köylek: En yakın, sırdaş (KTTTS 146).

jan joldas: Birbiri için canını verebilecek olan en yakın arkadaşlara verilen ad (KSMES 281).
Can yoldaşı, can dostu (KTTTS 159).

joldas-jora: Eş, dost, ahbap, arkadaş (KTTTS 180).

körşi - qolañ: Konu komşu, bütün komşular (KTTTS 250).

körşi: Komşu (KTTTS 250).

körşiles: Komşu, birbirine yakın kimseler (KTTTS 250).

küyew joldas: Gelini almaya giderken damadın yanında giden arkadaşı, sadıç (KSMES 282).

serik: Yol arkadaşı, yoldaş (KTTTS 481).

seriktes: Arkadaş, dost, yoldaş (KTTTS 481).

üzeñgi joldas: Birlikte ata binen arkadaşlara verilen ad (KSMES 281).

11. Aile Anlamı Taşıyan Akrabalık ve Yakınlık Terimleri

balalı- şağalı: Çoluk çocuğu çok kimse (KTS 80).

übirli: *bk.* balalı- şağalı (KE 257).

otbası: Aile, ocak (KTTTS 420).

üy: *bk.* otbası (KE 258).

otağası: Ev sahibi, aile reisi (KTTTS 419).

12. Evlilik Dışı Dünyaya Gelen Çocuklar İçin Kullanılan Yakınlık Terimleri

durıq: Nikahsız doğan çocuk (KE 80).

kıriş sidik: Yasak ilişkidenden doğan çocuk (KTS 439).

şata: Nikahsız doğan çocuk (KE 272).

13. Aynı Adı Taşıyan Kişiler İçin Kullanılan Yakınlık Terimleri

adas: Adaş, aynı adı taşıyanlar (KTTTS 26).

attas: Aynı adı alan farklı kişiler, adaş (KTS 54).

Sonuç

Bu çalışmayla Kazak Türkçesi söz varlığında geçen 236 adet akraba ve yakınlık adına rastlanmıştır. Tespit edilen terimler ele alındığında terimlerin çeşitli unsurlar doğrultusunda ortaya çıktığı görülmüştür. Kazak Türkçesinde cinsiyet, soyu devam ettiren nesil olma, evli olma, öz ya da üvey olma, dünür olma, kuma olma, eş olma, dost olma, yakın olma gibi durumlara göre ya da çocuğa, anneye, babaya, dedeye, büyüklere ve küçüklere göre verilen akrabalık ve yakınlık terimlerinin olduğu tespit edilmiştir.

Kazak Türkçesinde geçen akrabalık terimlerinin bir kısmı fonetik-morfolojik (äpke, äpşe, apke) değişikliklerden dolayı oluşmaktadır. Bir kısmı ise aynı kavramı karşılayan farklı adlandırmalar (ana, apa, şeşe, mama) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Taramalarımız sonucunda akrabalık terimi olmayan ancak akrabalık olgusuna yönelik kullanılan bazı kelimeler tespit edilmiş (otbası, ökil ata, attas) ve çalışmada yakınlık anlamı ifade ettiğinden dolayı bu sözcüklerde yer verilmiştir.

Kazak Türkçesinde bir kelime birden fazla akrabalık kavramını karşılayabilecek şekilde de kullanılmıştır (täte, ata, jiyen).

Kazak Türkçesi akrabalık adları arasında ailede, yaş olarak büyüklük ve küçüklük bildiren terimler yer almakta (ağa, ini, karımdas, siñli vb.) ve ailenin ilk ve son evladı olma durumunu bildiren terimlere de rastlanmaktadır (süt kenje, tuñğış bala vb.).

Kazak Türkçesi akrabalık terimleri yapıları bakımından basit (ana, ata), birleşik (kayın bike, ögey şeşe) ve türemiş (ağayın, karımdas) olarak üç grupta toplanmıştır.

Kazak Türkçesinde kullanılan akrabalık terimlerinin pek çoğu Türk dili kökenlidir. (kayın ata, ul). Ancak başka dillerden alınan kelimeler de akrabalık terimi olarak kullanılmıştır (mama, täte).

Nüfusun çok kalabalık olmadığı Kazak Türklerinde bu kadar çok sayıda akrabalık adı olması Türk toplumunda aile kurumunun ve akrabalık ilişkilerinin çok önemli ve özel bir konuma sahip olduğunun ve Türk dilinin zenginliğinin bir göstergesidir.

Ayrıca çalışma sırasında Kazak Türkçesi söz varlığında insanların yaşları, yaş aralıkları ve belirli yaş dönemlerini belirtmek için kullanılan çok sayıda terime rastlanmıştır. Ancak konunun kapsamına bu tür terimler girmediği için burada yaşlarla ilgili söz varlığına yer verilmemiştir.

Kazak Türkçesi akrabalık ve yakınlık terimleri sadece sayı bakımından fazla değil, eş anlamları bakımından da zengin bir dildir. Kazak Türkçesi, Eski Türkçe kelime yapısı ve özelliklerini hâlen korumaktadır.

Kısaltmalar

bk.	bakınız
KE	Kazak Esimderi
KTS	Kazak Tilinin Sözdüğü
KSMES	Kazak Dastürlü Madeniyetinin Entsiklopediyalık Sözdüğü
KTTS	Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü

Kaynaklar

- AKSAN, D. (2000). *Türkçenin Söz varlığı*. Ankara: Engin Yayınları.
- DİLEK, F. G. (2008). Altay Türklerinde Akrabalık. *Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, Akçağ Yay. 541-563.
- GÜLENSOY, T. (1973-1974). Altay Dillerindeki Akrabalık Adları Üzerine Notlar. *TDAY Belleten*, TDK, Ankara, 283-318.
- GÜLLÜDAĞ, N. (2012). Karay Türklerinde Akrabalık adları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(6), 205-217.

- JANUZAKOV, T. (1999). *Kazak Tilinin Sözdigi*. Almatı: Dayk-Press baspası.
- KAPLANKIRAN, D. (2016a). Kazak Türkçesinde Organ ve Vücut Bölümlerine İlişkin Adlarla Oluşturulan Bitki Adlandırmaları. *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic- (Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu Armağanı)*, 11(15), 263-300.
- KAPLANKIRAN, D. (2016b). Kazak Türkçesinde Hayvan Adlarıyla Oluşturulan Bitki Adlandırmaları Üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi TEKE*, (5/3), 1161-1181.
- KAPLANKIRAN, D. (2017). Kavram Alanları Açısından Kazak Türkçesinde ‘Tört Tülik’ Kapsamında Yer Alan Hayvan Adları. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi TÜRÜK*, Yıl:5, S:9, 38-58.
- KAPLANKIRAN, D. (2017), Kazak Türkçesinde Sevgi ve Saygı Anlamı Taşıyan Seslenmeler. *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59, Erzurum, 241-268.
- KOÇ, K., BAYNİYAZOV, A. ve BAŞKAPAN, V. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ.
- KURALULI, A. (1997). *Kazak Dastürlü Madeniyetinin Entsiklopediyalık Sözdigi*. Almatı: Sözdik- Slovar Baspası.
- SMAGULOV, A. (2013). *Kazak Esimderi Entsiklopediyalık Anıktamalık*. Almatı: Atamura.
- TUTAR, H. (2007). Kırgızlarda akrabalık terminolojisi ve akrabalık ilişkileri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 6 (Bahar), 155-171.
- YAVUZ, S. (2013). Dîvânü Lügâti’t-Türk’teki Akrabalık Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Karşılıkları. *Ekev Akademi Dergisi*, S: 56 (Yaz) 345- 360.
- YAVUZ, S. (2013). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Akrabalık Adları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science*, C 23, S 2, 71-91.